

Izabela Duraj-Nowosielska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Olgiert Adrian Wojtasiewicz

1. Biogram

Urodził się 11 grudnia 1916 roku w Kielcach, zmarł 7 kwietnia 1995 roku w Warszawie. Ukończył prawo (1938) i sinologię (1939) na UW. Po wojnie pracował kolejno jako asystent w Katedrze Sinologii UW, urzędnik w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, tłumacz w Biuletynie Angielskim Polskiej Agencji Prasowej, docent w Zakładzie Socjologii Kultury PAN, a później w Zakładzie Cybernetyki PAN, wreszcie docent w Katedrze Sinologii UW. W 1951 roku obronił doktorat. Od 1962 roku do przejścia na emeryturę (w 1987) kierował założonym przez siebie Zakładem Lingwistyki Formalnej przy Katedrze Językoznawstwa Ogólnego UW, przekształconym później w Katedrę Lingwistyki Formalnej. W 1976 roku został profesorem. Poza kierowaniem KLF O.A.W. sprawował liczne inne funkcje na UW: był prodziekanem Wydziału Filologicznego (1960–1964), kierownikiem (zarazem inicjatorem) Wyższego Studium Języków Obcych (1963–1969) (późn. Instytutu Lingwistyki Stosowanej), prodziekanem Wydziału Filologii Obcych (1968–1969), dziekanem Wydziału Neofilologii (1975–1978) oraz członkiem senatu (1978–1980). Wypromował 11 doktorów i ponad 40 magistrów, a prowadzone przez niego seminarium skupiało przez wiele lat liczne grono badaczy zainteresowanych teorią i filozofią języka, zwłaszcza formalnym opisem języków naturalnych (uczestniczyli w nim m.in. A. Wierzbicka, A. Bogusławski i I. Bellert). Osobne seminarium poświęcone było problematyce informacji naukowej, na którym wypracowywano metodologię opisu języków informacyjno-wyszukiwawczych; na tym polu O.A.W. współpracował m.in. z Ośrodkiem Informacji Naukowej PAN, a także zainicjował działalność Studium Doktoranckiego Podstaw Systemów Informacyjnych. Należał do licznych towarzystw naukowych, w tym do PTJ, Polskiego Tow. Socjologicznego, Polskiego Tow. Orientalistycznego, Polskiego Tow. Cybernetycznego, Tow. Naukowego Warszawskiego, jak również do Związku Literatów Polskich i PEN-Clubu; był ponadto członkiem Zarządu Polskiego Tow. Semiotycznego, członkiem Komitetu Językoznawstwa i Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN oraz jednym z członków założycieli Stowarzyszenia Tłumaczy Polskich.

Przekładał na język polski literaturę piękną – przede wszystkim chińską, ale też angielską, z polskiego na angielski natomiast – prace polskich filozofów, logików i socjologów,

wśród nich J. Łukasiewicza, W. Tatarkiewicza, K. Ajdukiewicza, J. Szackiego i T. Kotarbińskiego. Swoje przygotowanie prawnicze wykorzystał m.in. w przekładzie na język angielski polskiego kodeksu cywilnego oraz przy współredagowaniu polsko-angielskiego słownika terminów prawnych. Zanim jeszcze podjął praktykę translatorską, zajmował się teorią przekładu – jego „Wstęp do teorii tłumaczenia” (1957) zyskał szerokie uznanie jako dzieło nowatorskie, torujące drogę polskiej translatoryce. Podstawowym pojęciem teoretycznym w przekładzie jest u O.A.W. ekwiwalent tekstu, rozumiany jako tekst w języku B wywołujący u odbiorcy analogiczną reakcję jak tekst w języku A; kluczowa jest zatem odpowiedniość stanów mentalnych wywołanych czytaniem tekstami. Dużą uwagę przywiązuje się do kwestii nieprzekładalności, wynikającej bądź z niezgodności strukturalnych, bądź z różnic kulturowych.

Prace przekładowe i przekładoznawcze, acz istotne w dorobku uczonego, stanowią jednak tylko część jego dokonań – publikował wiele z tak różnych dziedzin jak socjologia, bibliotekoznawstwo, sinologia, systemy informacyjne, a zwłaszcza gramatyka języka polskiego (1969, 1970b, 1971ab, 1972ab), semiotyka (1962, 1967) i semantyka formalna (1972c, 1975a, 1977, 1978, 1979). Te ostatnie w szczególności łączą zainteresowania teoretyczne i praktyczne autora: skupione na tworzeniu sformalizowanego aparatu dla semantycznego opisu języka naturalnego, pomyślane były pierwotnie jako instrument budowania sztucznego języka pośrednika w tłumaczeniach dwujęzycznych. Zamysł praktyczny się nie ziścił, gdyż prace nad przekładem maszynowym z czasem obrały kierunek dystrybucjonistyczny, jednak wypracowana przez O.A.W. metodologia zachowała swoją unikalną wartość jako narzędzie teoretyczne, inspirujące wielu uczonych podążających tropem analizy formalnosemantycznej.

2. Gramatyka (poglądy, osiągnięcia)

Formalne analizy semantyczne proponowane przez O.A.W., oparte na rachunku zdań, rachunku predykatów oraz elementach teorii zbiorów i algebry Boole’a, umocowane są w ogólnej teorii semiotycznej, której podstawy opracowane zostały w dwóch rozprawach autora (1962, 1967). Do jej centralnych pojęć należą: wyrażenie (element języka posiadający znaczenie), fragment (element nieposiadający znaczenia), równokształtność, równoznaczność (związana z odpowiedniością stanów mentalnych, ściślej – stanów mózgu) i ekwiwalencja syntaktyczna (kontekstowa wymiennosc wyrażen bez naruszenia reguł języka). Pojęcie ekwiwalencji jest zrelatywizowane do odbiorcy – mówi się o ekwiwalencji dla określonego użytkownika, dla grupy użytkowników oraz dla ogółu istot ludzkich, przy czym w lingwistyce ważny jest przede wszystkim typ drugi. Precyzuje się pojęcie rozumienia, niezrozumienia i błędnego rozumienia, a także wprowadza pojęcie ekwiresponywności, oznaczające analogiczność reakcji na dany sygnał językowy. Wyróżnia się hierarchię języków, gdzie języki kolejnych poziomów interpretują poprzednie. Rzeczywistość jako taka jest przy tym traktowana – oryginalnie – jako językowy poziom „zero” (na takiej zasadzie, na jakiej w matematyce linia prosta jest szczególnym (granicznym) przypadkiem linii krzywej); sam ten poziom również dzieli się na podpoziomy: rzeczywistość „obiektywną” i interpretującą ją rzeczywistość „subiektywną” (także zhierarchizowaną). Późniejsza praca (1978) doprecyzowuje kwestię zmienności znaczenia – a więc i jego dezambiguacji – w zależności od kontekstu zdaniowego.

Wypracowany aparat formalny, wzbogacony o zapożyczoną od I. Bellera koncepcję znaczenia zdania jako zbioru jego konsekwencji, posłużył następnie do opisu konkretnych zjawisk językowych, głównie polszczyzny i angielszczyzny. Na szczególną uwagę zasługują tu przekrojowe analizy polskich czasowników (1975a) i spójników (1972c), z tym że do tej drugiej klasy autor włącza również pewne partykuły przyzdaniowe oraz wyrażenia złożone, zasadniczo zaś wyłącza z niej *że*, *czy* i *żeby* jako powierzchniowe wykładniki funkcji $p(q)$, gdzie p jest zdaniem nadrzędnym. Interpretuje w ten sposób takie wyrażenia jak *a jednak*, *a nawet*, *a przecież*, *ale nie*, *byle tylko*, *coby*, *skoro* i wiele innych, w tym dwusegmentowe typu *wprawdzie_ale_*. Zauważa się, że spójników języka naturalnego nie da się opisać wyłącznie za pomocą funktorów zdaniotwórczych, m.in. dlatego, że w odróżnieniu od tych ostatnich są one typowo intensjonalne, a także ze względu na szereg ograniczeń semantycznych związanych z ich użyciem. Zastosowanie w pracy prostego aparatu formalnego, opartego na rachunku zdań, sprawia – jak zastrzega autor – że różnice między pewnymi wyrażeniami się zacierają.

W analizie semantycznej czasowników (1975a), odwołującej się z kolei do rachunku predykatów, zakłada się, że każdy funktor wraz z argumentami odpowiada kategorii zdania; kolejność argumentów jest ustalona i semantycznie nieobojętna. W opisie uwzględnia się stosunki czasowe wynikające z treści verbum, a także – w określonych przypadkach – składnik pragmatyczny wskazujący na stosunek mówiącego do wypowiedzi. Stosuje się następujące wskaźniki relacji semantycznych: Trans (a, b) – przejście od jednego stanu do innego; Caus (a, b) – powodowanie b przez a; Ag (a, b) – relacja między agensem (którym może być również maszyna lub manifestacja sił przyrody) a wynikiem jego działania, interpretowana czyisto rezultatywnie, a nie intencjonalnie; S (a, b) – relacja między nadawcą informacji a samą tą informacją; Exp (a, b) – relacja między podmiotem doznającym a doznaniem; a także wykładniki relacji trójczłonowych dotyczących przypisywania przez kogoś (a) czemuś (b) jakiejś miary (c) (M (a, b, c)) lub wartości (V (a, b, c)). Za pomocą tych stałych opisuje się rozmaite składniowe zastosowania *być* i *mieć*, czasowniki procesualne, kreatywne, lokalizujące, z wbudowanym argumentem i inne. Autor zaznacza, że są to interpretacje wstępne, otwarte na modyfikacje. W innej pracy (1979) formalizuje pewien szczególny typ relacji antonimicznych, wyróżniając w przestrzeni logicznej trzy wartości: p (np. *dobry*, *lubi*, *ufa*), silną negację $\bar{p}$ (*niedobry*, *nie lubi*, *nie ufa*) i słabą negację p ($\neg$ *dobry*, $\neg$ *lubi*, $\neg$ *ufa* $\neq$ *niedobry*, *nie lubi*, *nie ufa*). W jeszcze innej np. podejmuje próbę formalizacji pojęcia streszczenia (1977), ponownie korzystając z koncepcji konsekwencji językowych; podstawową ideą jest tutaj porównywanie zasobu treściowego dwóch tekstów bez wnikania w to, czego one dotyczą, oraz bez ustalania absolutnego zasobu treści każdego z tych tekstów z osobna.

Odrębny rozdział w twórczości O.A.W. stanowią liczne artykuły (publikowane najczęściej w „Poradniku Językowym”) komentujące konkretne zjawiska językowe obserwowane w polszczyźnie. Np. w pracy (1969) porusza się problem narzędnika o funkcji porównawczej (*patrząc wilkiem*, *upaść plackiem*, *być komuś ojcem*), w pracy (1970b) – kwestię specyficznych relacji aspektowych w zdaniach oznaczających zakaz, zależnych nie od kontekstu gramatycznego, lecz semantycznego (*nie zamykaj drzwi* – ? *nie zamknij drzwi* – *nie zamknij mu drzwi przed nosem*). W „O polskich przymiotnikach niepredykatywnych” (1972a) zauważa, że tak jak nie wszystkie przymiotniki występują w funkcji atrybutywnej (*rad*, *kontent*, *wart*),

tak nie wszystkie – wbrew obiegowej opinii – mogą zajmować pozycję predykatywną (**komunikat jest meteorologiczny, *polityka jest zagraniczna*; ograniczeniu podlegają zatem słowa oznaczające dziedzinę, której dotyczy desygnat). Szczególną uwagę uczony poświęca strukturze predykatowo-argumentowej czasowników, w tym rozróżnianiu znaczeń wyznaczanych schematami składniowymi oraz dyskusji nad obligatoryjnością/fakultatywnością argumentów (1971ab). Zainteresowanie wyrazami funkcyjnymi obecne w pracach formalnych dochodzi także do głosu w komentarzu do Klemensiewiczowskich „dodatkowych wyznaczników intelektualnych” i innych, rozpatrywanych zbiorczo jako operatory pragmatyczne (1970a); przyjmuje się co do zasady, że są one transformowalne na odpowiednie zdania oznaczające postawę mówcy. Na pograniczu semantyki i pragmatyki lokuje się również praca dotycząca performatywnego użycia wyrażen (1975b), w której zastrzega się, że nie jest możliwe wyliczenie tego rodzaju konstrukcji, gdyż różne wyrażenia mogą nabierać znaczenia performatywnego w określonym kontekście, np. licytacji (*50 tys.!, dwa piki!*); rozważa się tu też m.in. performatywną funkcję podpisu. Wraz z krótkimi notatkami rejestrującymi pewne szczególne fakty językowe, typu – z żargonu sportowego – *przeszkoda dobrze skoczona, podwójny Axel pewnie lądowany* (1972b), wszystko to daje obraz uprawiania lingwistyki urozmaiconej, z jednej strony mocno ugruntowanej teoretycznie, z drugiej strony swobodnie wsłuchującej się w nurt żywej mowy i wychwytyującej jej frapujące tony.

→ CZASOWNIK, PRZYMIOTNIK, SPÓJNIK

Najważniejsze publikacje

- O.A.W. 1957. *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- O.A.W. 1962. „Towards a General Theory of Sign Systems I”. *Studia Logica* 13(1): 81–101.
- O.A.W. 1967. „Towards a General Theory of Sign Systems II”. *Studia Logica* 21(1): 81–89.
- O.A.W. 1969. „O pewnej funkcji narzędnika”. *Poradnik Językowy* 7: 75–81.
- O.A.W. 1970a. „O tzw. operatorach pragmatycznych”. *Poradnik Językowy* 7: 443–445.
- O.A.W. 1970b. „Aspekt czasowników w zdaniach wyrażających zakaz”. *Poradnik Językowy* 8: 521–522.
- O.A.W., i B. Bojar. 1971a. „O różnych znaczeniach czasownika «pisać»”. *Poradnik Językowy* 1: 14–22.
- O.A.W. 1971b. „Konstrukcje czasownik + przyimek w języku polskim”. *Poradnik Językowy* 10: 608–615.
- O.A.W. 1972a. „O polskich przymiotnikach niepredykatywnych”. *Poradnik Językowy* 7: 394–398.
- O.A.W. 1972b. „Z języka technicznego i sportowego”. *Poradnik Językowy* 8: 503.
- O.A.W. 1972c. „Formalna i semantyczna analiza polskich spójników przyzdaniowych i międzyzdaniowych oraz wyrazów pokrewnych”. *Studia Semiotyczne* 3: 109–144.
- O.A.W. 1975a. „Sformalizowana semantyczna interpretacja czasowników”. *Studia Semiotyczne* 6: 43–94.
- O.A.W. 1975b. „O performatywnym użyciu wyrażen”. *Poradnik Językowy* 4: 180–185.
- O.A.W. 1977. „Próba formalnej definicji pojęcia streszczenia”. *Studia Semiotyczne* 7: 185–191.
- O.A.W. 1978. „The Predicate Calculus with Extra-Logical Constants as an Instrument of Semantic Description”. *Studia Logica* 37(1): 103–114.
- O.A.W. 1979. „Antonyms and Negations. A Three-Valued Sentential Calculus with Two Negations”. *Studia Semiotyczne* 9: 99–103.

Literatura podmiotowa

- Bogusławski, A., i B. Bojar. 1995. „Olgierd Adrian Wojtasiewicz (1916–1995)”. *Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 58: 59–61.
- Bojar, B. 2017. „Olgierd Adrian Wojtasiewicz (1916–1995) – językoznawca, tłumacz, nauczyciel”. W *MY z NICH. Spuścizna językoznawców Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Z. Zaron, i Z. Greń. Warszawa: Wydawnictwo UW, 251–260.
- Hejwowski, K. 2012. „Olgierd Wojtasiewicz – ojciec polskiej translatoryki”. *Przekładaniec* 26: 108–114.
- Künstler, M.J. 1996. „Olgierd Adrian Wojtasiewicz”. *Przegląd Orientalistyczny: Rocznik Społeczno-naukowy* 1–2: 105–106.
- Pelc, J. 1998. „Olgierd Adrian Wojtasiewicz”. *Studia Semiotyczne* 21–22: 11–13.